

Radosław Sagan

Tożsamość śląska i jej przemiany pod wpływem globalizacji

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 14, 253-271

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Radosław Sagan

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Nauk o Ziemi w Sosnowcu

Katedra Geografii Ekonomicznej, Zakład Geografii Osadnictwa i Studiów Regionalnych

Tożsamość śląska i jej przemiany pod wpływem globalizacji

Abstract: The article presents the results of research concerning the Silesian identity in Katowice. The results obtained allowed the point group of residents of the city, whose identity is subject to change strongest today. Spatial analysis of the data also identified areas similar to each other in terms of the perception of the individual elements of the Silesian identity. Distinguished: os. Witosza, Podlesie and Szopienice-Burowiec as neighborhoods where most residents are attached to the region and the regional identity is strongest.

Key words: Silesian identity, regional identity, values, globalization, Katowice

Wstęp

Postępująca globalizacja, unifikacja kultury i zanikanie elementów kulturowych sprawiają, że zagadnienie tożsamości, samoświadomości oraz przywiązania do regionu mogą stać się nieistotne. Tym bardziej dziwi fakt, że tożsamość zbiorowa, wraz ze wszystkimi swoimi aspektami, stanowi ważny problem badawczy, zarówno pod względem poznawczym, jak i aplikacyjnym. Aktualność problematyki tożsamości regionalnej obecna jest także na obszarze Górnego Śląska (w tym Katowic). Wielowiekowe pozostawanie obszarem przygranicznym wywarło znaczny wpływ na konstrukcję struktury społecznej Ślązaków. Specyfika tejże odrębności opiera się na: etosie pracy, roli rodziny, podejściu do wiary, sil-

nej tożsamości terytorialnej oraz elementach kultury (gwarze, zwyczajach). Są to wyznaczniki śląskiej odrębności¹.

Niniejsze opracowanie ma na celu:

- przedstawienie przestrzennego zróżnicowania percepcji tożsamości śląskiej w granicach administracyjnych Katowic z uwzględnieniem pochodzenia oraz cech społeczno-demograficznych ludności;
- pokazanie zróżnicowania przestrzennego poszczególnych elementów tożsamości śląskiej wśród osób śląskiego pochodzenia;
- wydzielenie w przestrzeni Katowic dzielnic podobnych ze względu na percepcję poszczególnych elementów tożsamości śląskiej.

Zagadnienie tożsamości jest szeroko analizowane w naukach społecznych. Również definicja tożsamości w dużym stopniu zależy od danej dziedziny nauki. W literaturze dotyczącej tożsamości dominują dwa podejścia definiujące owo zagadnienie:

- koncepcja tożsamości psychologicznej, zakładająca, że o poczuciu odrębności jednostki decydują jej doświadczenia, umożliwiające jej samookreślenie;
- koncepcja tożsamości społecznej, wynikająca z mnogości ról i relacji społecznych, w jakie wchodzi jednostka w społeczeństwie².

Definiowanie tożsamości regionalnej ściśle wiąże się z pojęciem regionu w sensie geograficznym i socjologicznym. Oprócz przywiązania i identyfikacji z daną społecznością istotny jest również związek jednostki z danym terytorium³.

¹ Por. E. Szramek: *Śląsk jako problem socjologiczny. Problem analizy*. Mikołów 1934; P. Rybicki: *O badaniu socjograficznym Śląska*. Katowice 1938; J. Ligęza, M. Żymirska: *Zarys kultury górniczej*. Katowice 1964; I. Bukowska-Floreńska: *Společno-kulturowe funkcje tradycji w społecznościach Górnego Śląska*. Katowice 1987; U. Swadźba: *Pojęcie wartości, a śląski system wartości*. W: Eadem: *Śląski świat wartości. Z badań empirycznych w Rybniku*. Katowice 2008; Eadem: *Czy istnieje specyfika Śląska? (Na przykładzie województwa śląskiego). Głos w dyskusji*. W: *Deficyty badań śląskoznawczych*. Red. M.S. Szczepański, T. Nawrocki, A. Niesporek. Katowice 2010; Eadem: *Wartości pracy, rodziny, religii – ciągłość i zmiana. Socjologiczne studium rodzin śląskich*. Katowice 2012.

² P. Ścigaj: *Potęga osamotnienia? Globalizacja, a tożsamość jednostki*. W: *Globalizacja – nieznośne podobieństwo? Świat i jego instytucje w procesie uniformizacji*. Red. P. Borowiec, B. Krauz-Mozer. Kraków 2008, s. 292.

³ Z. Rykiel: *Koncepcje przestrzeni i teorie regionu, a wzorce uprawiania socjologii*. W: Idem: *Nowa przestrzeń społeczna w badaniach socjologicznych*. Rzeszów 2008, s. 22–24; Idem: *Podkarpackie jako region – podstawy teoretyczne*. W: *Regionalny wymiar procesów transformacyjnych*. Red. A. Tuziak, B. Tuziak. Warszawa 2009, s. 13–14.

Material i metody badań

Badania ankietowe przeprowadzono od 1 października 2011 roku do 31 marca 2012 roku. Wykorzystano metodę wywiadu bezpośredniego. Ankietowanych dobierano w sposób celowy z uwzględnieniem: cech społeczno-demograficznych, pochodzenia respondenta oraz kryterium zamieszkania w danej jednostce administracyjnej. Pytania kwestionariusza odnosiły się bezpośrednio do poszczególnych elementów tożsamości śląskiej:

- tożsamości terytorialnej, rozumianej jako przywiązanie do Górnego Śląska;
- przynależności etnicznej, traktowanej jako utożsamianie się z grupą etniczną Górnoślązaków;
- etosu pracy: zaangażowania oraz zadowolenia z wykonywanej pracy;
- wiary: ważności oraz chęci jej przekazywania;
- gwar śląskich: umiejętności posługiwania się gwarą oraz wykorzystywania jej w codziennym życiu;
- z wyzajów śląskich: ich znajomości oraz chęci przekazywania młodszemu pokoleniom.

Pytania służące do analizy percepcji tożsamości śląskiej stworzone były według skali Rensisa Likerta⁴. Dalszą analizę pytań kwestionariusza przeprowadzono z wykorzystaniem metody rangowej. Maksymalna możliwa do uzyskania suma rang wynosiła 53. Wielkość uzyskana przez każdą z badanych osób określała jej percepcję tożsamości śląskiej, co doprowadziło do stworzenia na potrzeby niniejszego opracowania tzw. wskaźnika „śląskości”:

$$W_s = \frac{R_1 + R_2 + \dots + R_n}{SR} \quad W_s \in \langle 0,1 \rangle$$

gdzie:

- W_s – wskaźnik „śląskości”
 R_1, R_2, \dots, R_n – rangi poszczególnych elementów tożsamości śląskiej
 SR – suma rang możliwych do uzyskania w badaniu

Analizę porównawczą dzielnic według badanej percepcji przeprowadzono metodą taksonomii wrocławskiej, wraz z analizą i podziałem dendrytu zgodnie z kryteriami Zdzisława Hellwiga, według schematu przedstawionego przez Jerzego Runego⁵.

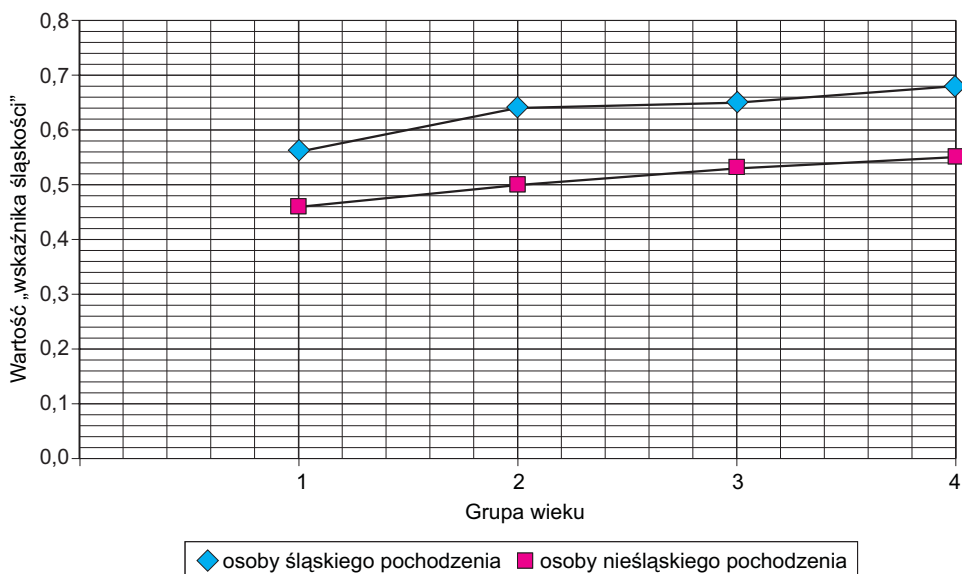
⁴ R. Likert: *A Technique for the Measurement of Attitudes*. „Archives of Psychology”, Vol. 140: 1932, s. 1–55.

⁵ J. Runge: *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej: elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*. Katowice 2007, s. 223–244.

Wyniki: zróżnicowanie przestrzenne tożsamości śląskiej na podstawie cech społeczno-demograficznych respondentów

Wartość przyjętego wskaźnika wykazuje silny wzrost wśród osób urodzonych na Górnym Śląsku – od 0,56 w przypadku osób w wieku 18–25 lat do wartości 0,67 w przypadku osób z najstarszej grupy wiekowej. Również wśród osób nieurodzonych na Górnym Śląsku zaobserwować można wzrost zależności wieku od tożsamości śląskiej – od 0,46 w przypadku osób w wieku 18–25 lat do wartości 0,54 w przypadku osób po 65. roku życia (wykres 1.). Niższe wartości zarówno rozstępu, jak i współczynnika zmienności w grupie osób urodzonych na Górnym Śląsku pozwalają wskazać tę grupę jako mniej zróżnicowaną pod względem postrzegania tożsamości (tabela 1.).

Percepcja tożsamości śląskiej według wieku swoje odzwierciedlenie znajduje również w przestrzennym zróżnicowaniu badanego zjawiska w Katowicach (ryc. 1.) Różnica pomiędzy percepcją tożsamości śląskiej zarówno wśród osób urodzonych na obszarze Górnego Śląska, jak i wśród osób nieurodzonych w tym regionie najsilniej zaznacza się w grupie osób w wieku 25–40 lat oraz wśród osób powyżej 65. roku życia. Obszarami o największych wartościach wskaźnika „śląskości” są dzielnice wschodnie oraz północne.

Wykres 1. Zależność wartości wskaźnika „śląskości” od wieku

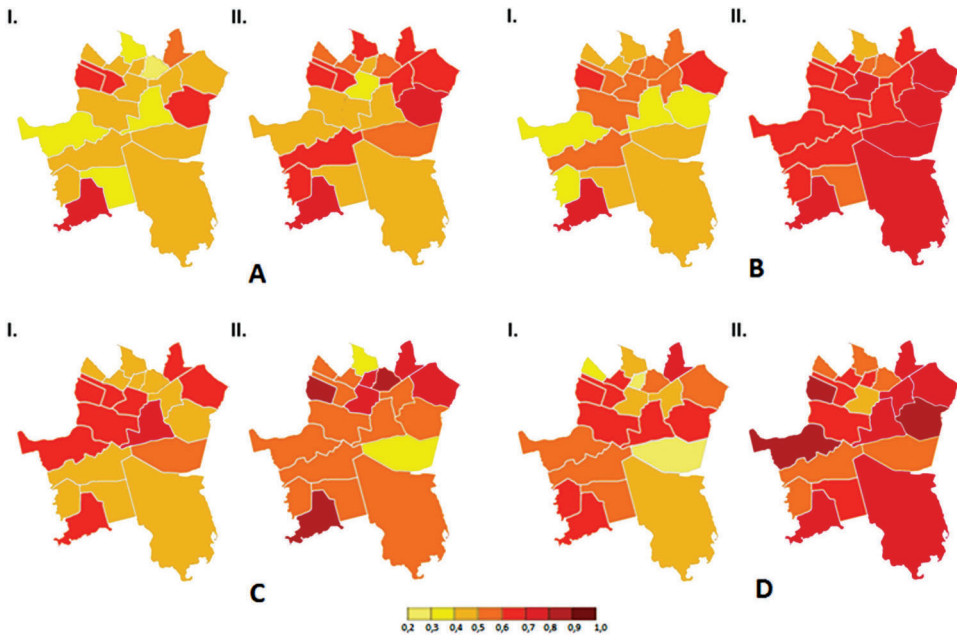
1 – osoby w wieku 18–25 lat, 2 – osoby w wieku 25–40 lat, 3 – osoby w wieku 40–65 lat, 4 – osoby powyżej 65. roku życia

Tabela 1

Wielkości średnie percepcji tożsamości śląskiej według kryterium wieku

Nazwa dzielnicy	1	1	2	2	3	3	4	4
Bogucice	0,50	0,27	0,57	0,57	0,81	0,48	0,55	0,55
Brynów – Załęska Hałda	0,48	0,48	0,66	0,57	0,65	0,63	0,66	0,66
Dąb	0,50	0,45	0,62	0,40	0,64	0,60	0,64	0,68
Dąbrówka Mała	0,60	0,51	0,67	0,51	0,70	0,60	0,70	0,70
Giszowiec	0,50	0,40	0,76	0,49	0,38	0,50	0,55	0,26
Janów – Nikiszowiec	0,73	0,61	0,75	0,33	0,62	0,43	0,87	0,64
Kostuchna	0,45	0,38	0,57	0,42	0,68	0,40	0,68	0,58
Koszutka	0,45	0,42	0,55	0,51	0,70	0,49	0,68	0,25
Ligota – Panewniki	0,46	0,38	0,61	0,38	0,63	0,64	0,81	0,55
Murcki	0,41	0,49	0,70	0,49	0,66	0,47	0,70	0,40
Osiedle Paderewskiego – Muchowiec	0,42	0,36	0,68	0,36	0,65	0,72	0,72	0,64
Osiedle Witosa	0,68	0,68	0,65	0,64	0,81	0,65	0,81	0,64
Piotrowice – Ochojec	0,67	0,40	0,60	0,53	0,51	0,41	0,58	0,53
Podlesie	0,77	0,77	0,74	0,72	0,83	0,68	0,77	0,62
Szopienice Burowiec	0,69	0,49	0,74	0,62	0,71	0,66	0,75	0,57
Śródmieście	0,35	0,44	0,72	0,58	0,73	0,64	0,49	0,49
Osiedle Tysiąclecia	0,58	0,43	0,49	0,47	0,57	0,40	0,55	0,35
Wełnowiec-Józefowiec	0,60	0,30	0,47	0,45	0,45	0,39	0,54	0,45
Załęże	0,60	0,60	0,60	0,50	0,64	0,62	0,63	0,64
Zarzeczce	0,62	0,42	0,62	0,36	0,62	0,40	0,59	0,62
Zawodzie	0,61	0,43	0,66	0,57	0,60	0,42	0,74	0,48
Średnia	0,56	0,46	0,64	0,50	0,65	0,53	0,67	0,54
Min.	0,35	0,27	0,47	0,33	0,38	0,39	0,49	0,25
Max	0,77	0,77	0,76	0,72	0,83	0,72	0,87	0,70
Rozstęp	0,42	0,50	0,29	0,39	0,45	0,33	0,38	0,45
Współczynnik zmienności	0,21	0,26	0,13	0,20	0,17	0,21	0,16	0,24

Szare tło – dane dotyczące osób urodzonych na Górnym Śląsku, białe tło – dane dotyczące osób nieurodzonych na Górnym Śląsku; 1 – osoby w wieku 18–25 lat, 2 – osoby w wieku 25–40 lat, 3 – osoby w wieku 40–65 lat, 4 – osoby powyżej 65. roku życia

Ryc. 1. Zróżnicowanie przestrzenne tożsamości śląskiej według wieku

I – osoby spoza Górnego Śląska, II – osoby śląskiego pochodzenia; A – osoby w wieku 18–25 lat, B – osoby w wieku 25–40 lat; C – osoby w wieku 40–65 lat; D – osoby powyżej 65. roku życia

Percepcja tożsamości śląskiej według poziomu wykształcenia

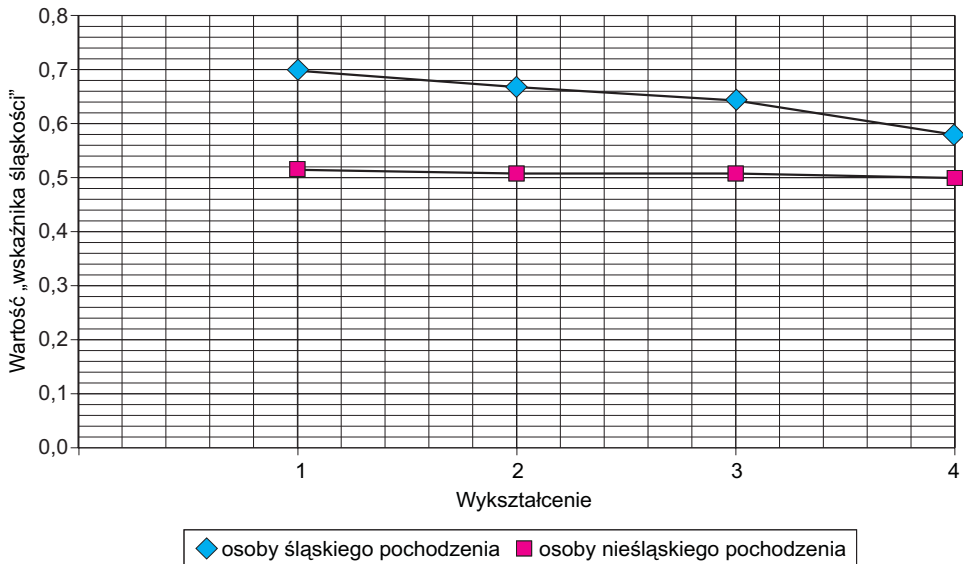
Czynnikiem decydującym o percepcji tożsamości śląskiej jest poziom wykształcenia. Przyjmuje on wyższe wartości wśród mieszkańców miasta, którzy urodzili się na Górnym Śląsku. Niższe wartości ma wskaźnik zmienności, co świadczy o mniejszym zróżnicowaniu percepcji tożsamości śląskiej w danej grupie wieku (tabela 2.). Między wykształceniem a przyjętym wskaźnikiem występuje silna zależność (wykres 2.). Wśród ludności rodzimej zaznacza się – wraz ze wzrostem wykształcenia – silny spadek percepcji tożsamości śląskiej. Wśród osób nieurodzonych na Górnym Śląsku percepcja tożsamości śląskiej nie ma związku z poziomem wykształcenia. W przestrzeni miasta obszarami, w których najsilniej zaznacza się badane zjawisko, są dzielnice wschodnie i północno-wschodnie. Wyjątkiem jest Podlesie, zlokalizowane w południowo-zachodniej części miasta, które osiąga wyższe wartości niż dzielnice sąsiadujące (ryc. 2.).

Tabela 2

Wielkości średnie percepcji tożsamości śląskiej ze względu na poziom wykształcenia

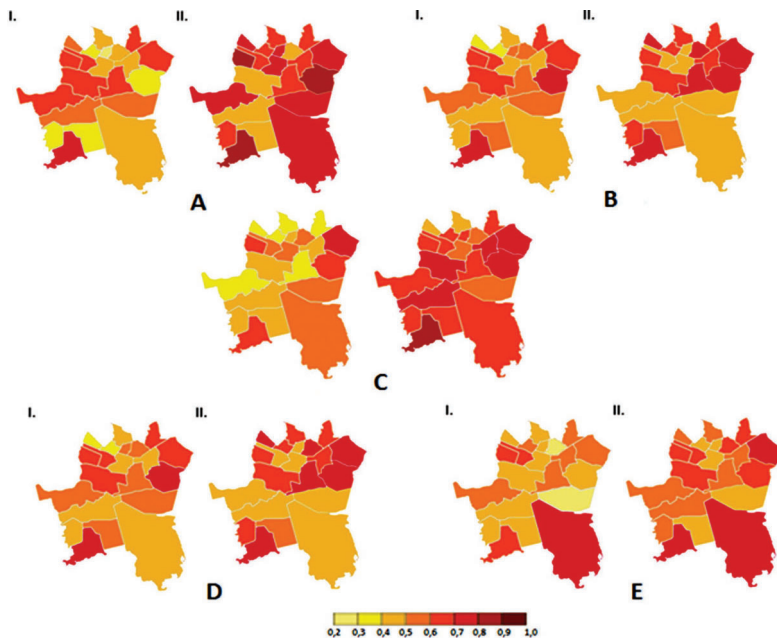
Nazwa dzielnicy	1	1	2	2	3	3	4	4	5	5
Bogucice	0,42	0,42	0,55	0,55	0,58	0,57	0,76	0,57	0,60	0,27
Brynów – Załęska Hałda	0,58	0,68	0,64	0,36	0,70	0,45	0,64	0,60	0,64	0,42
Dąb	0,64	0,30	0,64	0,58	0,62	0,30	0,60	0,30	0,40	0,51
Dąbrówka Mała	0,66	0,60	0,70	0,67	0,66	0,69	0,60	0,60	0,66	0,50
Giszowiec	0,75	0,55	0,79	0,55	0,55	0,51	0,42	0,55	0,47	0,31
Janów – Niki- szowiec	0,87	0,34	0,87	0,34	0,79	0,60	0,75	0,75	0,62	0,48
Kostuchna	0,58	0,36	0,58	0,42	0,68	0,43	0,57	0,58	0,47	0,40
Koszutka	0,70	0,25	0,70	0,20	0,68	0,49	0,43	0,51	0,47	0,42
Ligota – Pa- newniki	0,75	0,66	0,80	0,60	0,64	0,34	0,42	0,53	0,52	0,57
Murcki	0,70	0,49	0,70	0,43	0,66	0,51	0,40	0,43	0,70	0,70
Osiedle Pade- rewskiego – Muchowiec	0,68	0,64	0,68	0,64	0,68	0,36	0,72	0,54	0,57	0,54
Osiedle Witosy	0,81	0,68	0,81	0,68	0,68	0,64	0,68	0,64	0,68	0,68
Piotrowice – Ochojec	0,57	0,53	0,57	0,53	0,71	0,42	0,49	0,47	0,55	0,42
Podlesie	0,83	0,77	0,83	0,68	0,80	0,69	0,77	0,73	0,77	0,69
Szopienice Bu- rowiec	0,75	0,62	0,73	0,62	0,70	0,70	0,70	0,62	0,74	0,53
Śródmieście	0,72	0,40	0,82	0,56	0,53	0,52	0,45	0,45	0,43	0,49
Osiedle Tysiąclecia	0,71	0,51	0,74	0,47	0,40	0,35	0,70	0,36	0,56	0,40
Wielowiec – Józefowiec	0,60	0,45	0,67	0,39	0,47	0,30	0,60	0,45	0,50	0,45
Załęże	0,60	0,60	0,64	0,60	0,60	0,54	0,64	0,60	0,64	0,64
Zarzecze	0,62	0,36	0,62	0,62	0,62	0,43	0,62	0,40	0,59	0,40
Zawodzie	0,64	0,45	0,62	0,45	0,73	0,42	0,42	0,42	0,57	0,56
Średnia	0,68	0,51	0,70	0,52	0,64	0,49	0,59	0,53	0,58	0,49
Mediana	0,68	0,51	0,70	0,55	0,66	0,49	0,60	0,54	0,57	0,49
Min.	0,42	0,25	0,55	0,20	0,40	0,30	0,40	0,30	0,40	0,27
Max	0,87	0,77	0,87	0,68	0,80	0,70	0,77	0,75	0,77	0,70
Rozstęp	0,45	0,52	0,32	0,48	0,40	0,40	0,37	0,45	0,37	0,43
Wariancja	0,01067	0,0204	0,0084	0,0166	0,0094	0,01596	0,0160	0,0132	0,0102	0,0139
Odchylenie standardowe	0,10	0,14	0,09	0,13	0,10	0,13	0,13	0,12	0,10	0,12
Współczynnik zmienności	0,15	0,28	0,13	0,25	0,15	0,26	0,21	0,22	0,17	0,24

Szare tło – dane dotyczące osób urodzonych na Górnym Śląsku, białe tło – dane dotyczące osób nieurodzonych na Górnym Śląsku; 1 – osoby z wykształceniem podstawowym; 2 – osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym; 3 – osoby z wykształceniem średnim; 4 – osoby z wykształceniem wyższym zawodowym; 5 – osoby z wykształceniem wyższym

Wykres 2. Zależność wskaźnika „śląskości” od wykształcenia

1 – osoby z wykształceniem podstawowym; 2 – osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym; 3 – osoby z wykształceniem średnim; 4 – osoby z wykształceniem wyższym zawodowym; 5 – osoby z wykształceniem wyższym

Ryc. 2. Zróżnicowanie przestrzenne percepcji tożsamości śląskiej ze względu na poziom wykształcenia I – osoby spoza Górnego Śląska, II – osoby śląskiego pochodzenia; A – osoby z wykształceniem podstawowym, B – osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym; C – osoby z wykształceniem średnim; D – osoby z wykształceniem wyższym zawodowym, E – osoby z wykształceniem wyższym magisterskim

Percepcja tożsamości śląskiej według płci

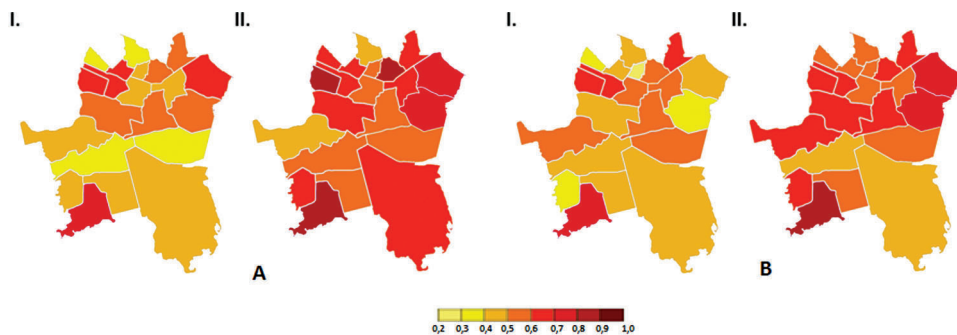
Struktura płci według miejsca urodzenia nie ma istotnego znaczenia w percypowaniu śląskiej tożsamości wśród mieszkańców Katowic. Percepcja tożsamości śląskiej wyraźniej zaznacza się wśród kobiet – zarówno w przypadku kobiet urodzonych na Górnym Śląsku (0,64 w porównaniu z wartością 0,51 w przypadku mężczyzn), jak i migrantek (0,6 w porównaniu z wartością 0,49 w przypadku mężczyzn). Zróżnicowanie wewnątrzgrupowe percepcji wśród kobiet jest porównywalne z percepcją mężczyzn (tabela 3.).

Tabela 3

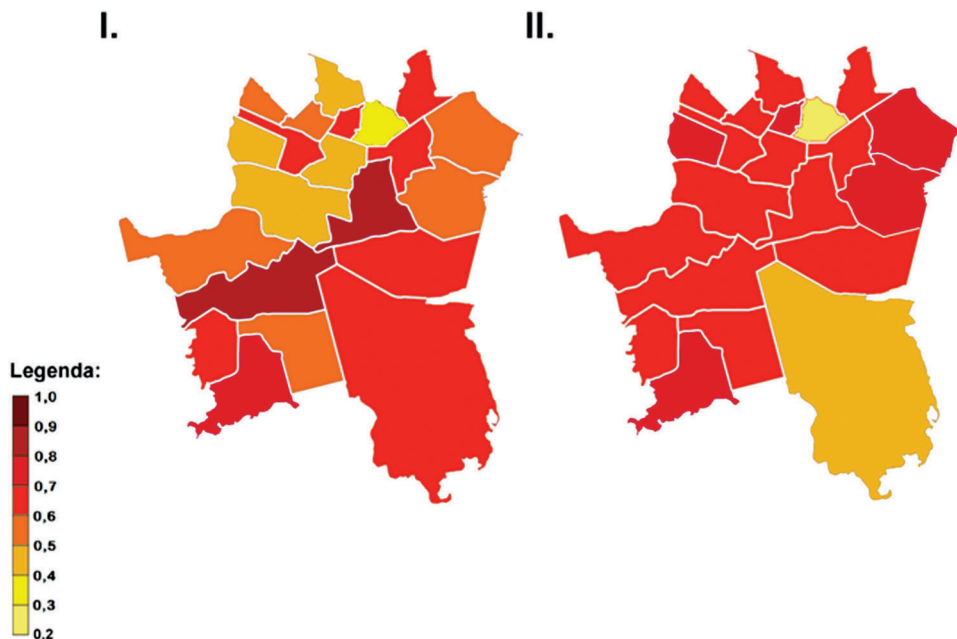
Wartości średnie percepcji tożsamości śląskiej z podziałem na płeć

Nazwa dzielnicy	Kobiety		Mężczyźni	
	1	2	1	2
Bogucice	0,84	0,56	0,61	0,56
Brynów – Załęska Hałda	0,64	0,53	0,63	0,42
Dąb	0,64	0,64	0,54	0,42
Dąbrówka Mała	0,68	0,56	0,67	0,60
Giszowiec	0,59	0,37	0,55	0,54
Janów – Nikiszowiec	0,73	0,53	0,70	0,34
Kostuchna	0,58	0,40	0,53	0,49
Koszutka	0,53	0,42	0,58	0,25
Ligota – Panewniki	0,49	0,48	0,64	0,55
Murcki	0,62	0,47	0,47	0,47
Osiedle Paderewskiego – Muchowiec	0,56	0,59	0,68	0,50
Osiedle Witosy	0,81	0,64	0,68	0,68
Piotrowice – Ochojec	0,58	0,39	0,47	0,47
Podlesie	0,83	0,72	0,83	0,73
Szopienice-Burowiec	0,72	0,63	0,72	0,49
Śródmieście	0,54	0,49	0,50	0,52
Osiedle Tysiąclecia	0,61	0,36	0,53	0,36
Wetnowiec – Józefowiec	0,47	0,38	0,59	0,45
Załęże	0,62	0,62	0,60	0,60
Zarzecze	0,62	0,45	0,63	0,39
Zawodzie	0,67	0,42	0,54	0,51
Średnia	0,64	0,51	0,60	0,49
Mediana	0,62	0,49	0,60	0,49
Min.	0,47	0,36	0,47	0,25
Max	0,84	0,72	0,83	0,73
Rozstęp	0,36	0,36	0,36	0,48
Wariancja	0,010639	0,011446	0,008041	0,012565
Odchylenie standardowe	0,10	0,11	0,09	0,11
Współczynnik zmienności	0,16	0,21	0,15	0,23

W odniesieniu do osób urodzonych na Górnym Śląsku najwyższe wartości wskaźnika „śląskości” odnotowano w przypadku Bogucic (0,84) oraz Osiedla Witosza (0,81), wśród mężczyzn – na Podlesiu (0,83) i w Szopienicach – Burowcu. W przypadku osób pochodzenia napływowego – zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn – najwyższą percepcją tożsamości śląskiej odznaczają się Podlesie (odpowiednio: 0,72 – kobiety, 0,73 – mężczyźni) (ryc. 3.).

Ryc. 3. Zróżnicowanie przestrzenne percepcji tożsamości śląskiej ze względu na płeć
I – osoby nieurodzone na obszarze Górnego Śląska, II – osoby urodzone na obszarze Górnego Śląska;
A – kobiety, B – mężczyźni

Ryc. 4. Zróżnicowanie przestrzenne percepcji tożsamości śląskiej ze względu na pochodzenie matki
I – osoby z matką spoza obszaru Górnego Śląska; II – osoby z matką pochodzącą z obszaru Górnego Śląska

Percepcja tożsamości śląskiej ze względu na czas zamieszkiwania

Ważnym elementem prowadzonych badań była ocena percepcji tożsamości śląskiej wśród osób zamieszkujących Katowice, ale nieurodzonych na obszarze Górnego Śląska. Starano się wskazać występowanie zależności pomiędzy czasem zamieszkiwania a percypowaniem śląskości. Średnia wartość wskaźnika „śląskości” (tabela 4.) na poziomie 0,51 świadczy o wysokiej percepcji tego zjawiska w badanej zbiorowości. Jednakże wysokie wartości minimum i maksimum (0,89 i 0,17), stanowiące o rozstępie danych na poziomie 0,72, znamionują wysokie zróżnicowanie percepcji tożsamości śląskiej w badanej grupie. Zdaje się to również potwierdzać wartość współczynnika zmienności (0,27).

Zależność czasu zamieszkiwania od percepcji tożsamości śląskiej, mierzona współczynnikiem korelacji Pearsona na poziomie 0,08, pozwala jednoznacznie stwierdzić brak zależności pomiędzy czasem zamieszkiwania a percepcją tożsamości śląskiej wśród mieszkańców miasta.

Tabela 4
Wybrane wielkości analizy statystycznej zależności
percepcji tożsamości śląskiej od czasu zamieszkiwania

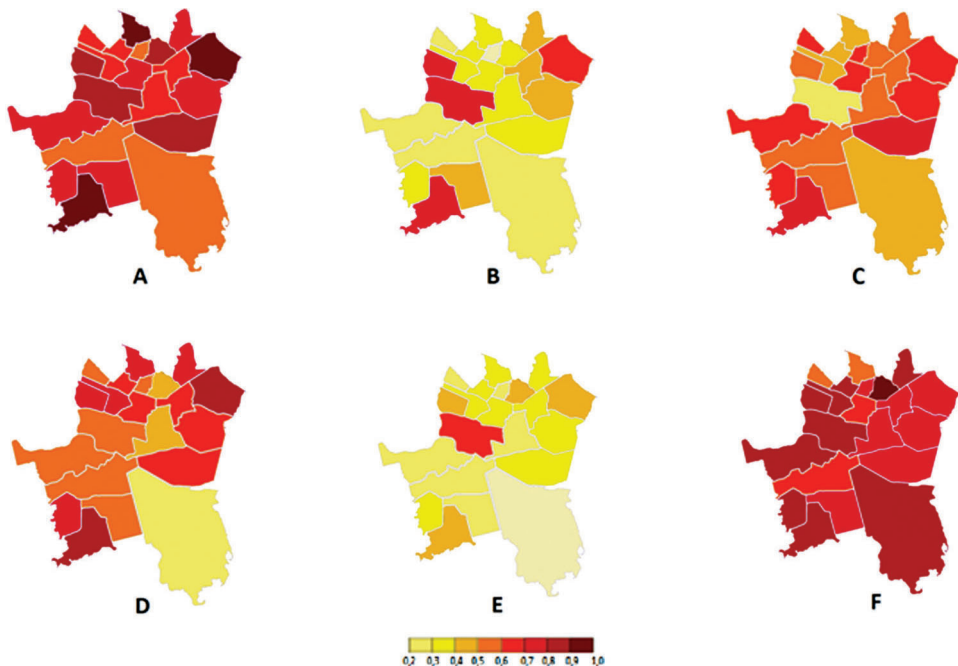
Średnia	0,51
Min.	0,17
Max	0,89
Rozstęp	0,72
Mediana	0,49
Wariancja	0,018921809
Odchylenie standardowe	0,13
Współczynnik zmienności	0,27
Współczynnik korelacji	0,08

Zróźnicowanie przestrzenne percepcji elementów tożsamości śląskiej

Ważnym elementem prowadzonych badań było również przestrzenne odzwierciedlenie poszczególnych elementów tożsamości śląskiej w świetle percepcji (ryc. 5.). W celu analizy zróźnicowania poszczególnych elementów zestawiono odpowiadające im wartości wskaźnika „śląskości” dla każdej z dzielnic Katowic (tabela 5.).

Spośród analizowanych elementów zwyczaję śląskie osiągnęły średnią wartość percepcji na poziomie 0,73. Rozstęp na poziomie 0,38 oraz niska wartość współczynnika zmienności (0,15) świadczą o małym zróźnicowaniu tego elementu. Można jednak wskazać dzielnice wschodnie i południowo-zachodnie jako obszary o względnie wyższej percepcji tego elementu.

Gwara śląska jest elementem o zdecydowanie większym zróźnicowaniu percepcji (współczynnik zmienności – 0,42, rozstęp – 0,58). Najwyższą wartość gwary śląskiej stwierdzono w dzielnicy Brynów – Załęska Hałda (0,77), najniższą natomiast – na Koszutce (0,19). Zaznaczyć należy, że większa część miasta charakteryzuje się bardzo niską wartością analizowanego elementu.

Ryc. 5. Zróźnicowanie przestrzenne percepcji elementów tożsamości śląskiej wśród osób śląskiego pochodzenia

A – zwyczaję śląskie, B – gwara śląska, C – tożsamość terytorialna, D – przynależność etniczna, E – wiara, F – etos pracy

Tabela 5

Elementy tożsamości śląskiej dzielnic Katowic

Nazwa dzielnicy	Zwyczaje śląskie	Gwara śląska	Tożsamość terytorialna	Przynależność etniczna	Wiara	Etos pracy
Bogucice	0,81	0,30	0,58	0,44	0,47	0,94
Brynów – Załęska Hałda	0,81	0,77	0,26	0,56	0,62	0,82
Dąb	0,65	0,33	0,48	0,65	0,33	0,85
Dąbrówka Mała	0,70	0,43	0,54	0,75	0,38	0,88
Giszowiec	0,81	0,32	0,71	0,63	0,31	0,75
Janów – Nikiszowiec	0,73	0,48	0,68	0,64	0,32	0,71
Kostuchna	0,75	0,43	0,53	0,55	0,28	0,70
Koszutka	0,54	0,19	0,60	0,54	0,27	0,75
Ligota – Panewniki	0,72	0,23	0,63	0,57	0,29	0,82
Murcki	0,59	0,21	0,48	0,25	0,13	0,88
Osiedle Paderewskiego – Muchowiec	0,60	0,37	0,55	0,45	0,23	0,73
Osiedle Witosa	0,83	0,71	0,54	0,79	0,40	0,81
Piotrowice – Ochojec	0,57	0,24	0,50	0,57	0,29	0,68
Podlesie	0,91	0,71	0,77	0,81	0,41	0,81
Szopienice – Burowiec	0,91	0,63	0,60	0,81	0,41	0,78
Śródmieście	0,70	0,36	0,64	0,66	0,33	0,63
Osiedle Tysiąclecia	0,66	0,21	0,62	0,50	0,25	0,57
Wełnowiec – Józefowiec	0,92	0,37	0,43	0,75	0,38	0,50
Załęże	0,65	0,38	0,49	0,75	0,38	0,88
Zarzecze	0,75	0,36	0,67	0,75	0,38	0,88
Zawodzie	0,68	0,43	0,56	0,64	0,32	0,71
Średnia	0,73	0,40	0,56	0,62	0,34	0,76
Min.	0,54	0,19	0,26	0,25	0,13	0,50
Max	0,92	0,77	0,77	0,81	0,62	0,94
Rozstęp	0,38	0,58	0,51	0,56	0,49	0,44
Mediana	0,73	0,37	0,56	0,64	0,33	0,77
Wariancja	0,012	0,028021	0,011483	0,019263	0,009273	0,01175
Odchylenie standardowe	0,11	0,17	0,11	0,14	0,10	0,11
Współczynnik zmienności	0,15	0,42	0,19	0,22	0,28	0,14

Tożsamość terytorialna najsilniej percypowana jest w Podlesiu (0,77), najslabiej natomiast w Brynowie – Załęskiej Hałdzie (0,26). Element ten posiada wysoką wartość rozstępu (0,51), niemniej jednak wartość współczynnika zmienności na poziomie 0,19 może świadczyć o względnie małym zróżnicowaniu tego elementu. Przestrzenne zróżnicowanie percepcji tożsamości terytorialnej pozwala wskazać dzielnice północno-wschodnie oraz centralne jako obszary, których mieszkańcy najsilniej utożsamiają się z regionem.

Dzielnicami o najsilniej zarysowanej percepcji przynależności etnicznej są Szopienice – Burowiec oraz Podlesie (stwierdzono wartości po 0,81). Dzielnicę sąsiadującą z nimi uznać można za obszary o najwyższej percepcji tego elementu tożsamości śląskiej. Najniższą wartość (0,25) odnotowano w przypadku dzielnicy Murcki.

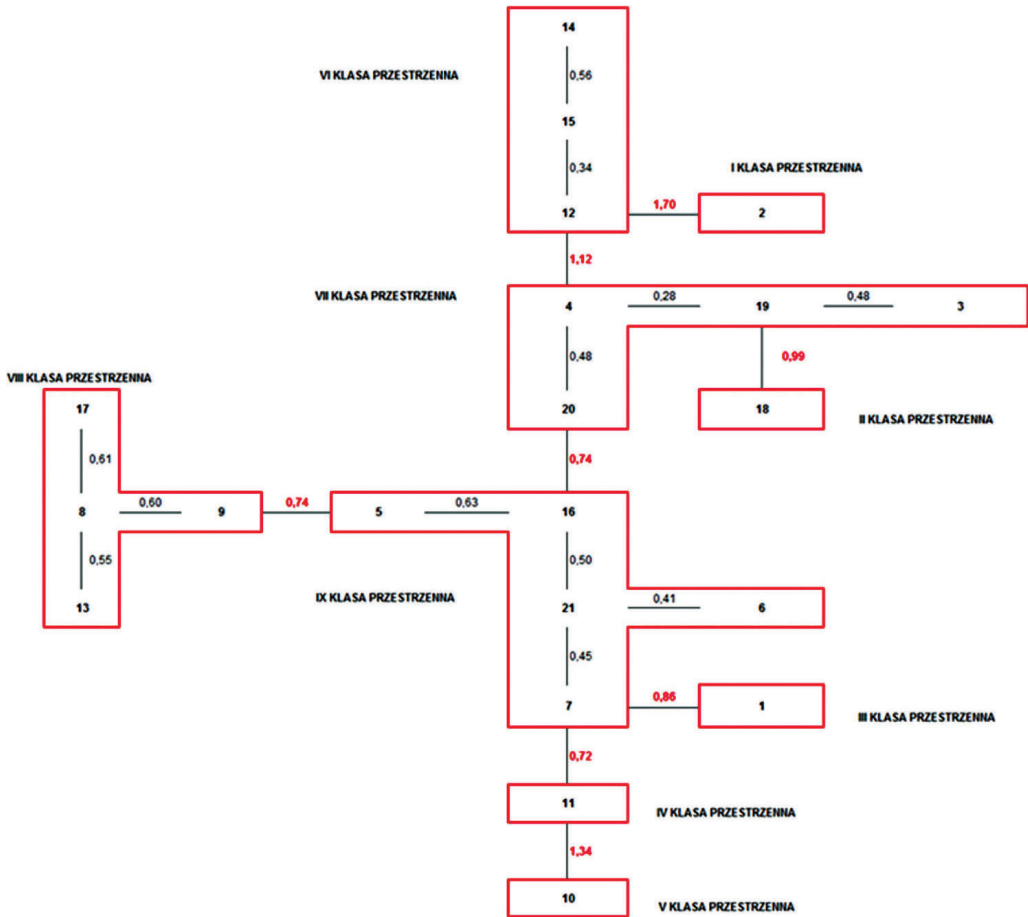
Elementem o silniej zarysowanym zróżnicowaniu odpowiedzi jest wiara (współczynnik zmienności wyniósł 0,28). Najslabsze przywiązanie do wiary deklarowano w dzielnicy Murcki (0,13), natomiast dzielnicą o najwyższej deklarowanej percepcji tego elementu jest Brynów – Załęska Hałda (0,62). Przestrzenna analiza tego zjawiska pozwala wskazać dzielnice wschodnie oraz północne jako obszary o najwyższych średnich wartościach elementu wiary.

Etos pracy jest najmniej zróżnicowanym elementem (współczynnik zmienności wyniósł 0,14), osiągającym najwyższą średnią wartość na poziomie 0,76. Dzielnicą o najwyższej wartości etosu pracy są Bogucice (0,94), najniższą zaś wartość odnotowano w przypadku Wełnowca – Józefowca (0,5).

Analiza porównawcza dzielnic w świetle badanej percepcji

Macierz danych wejściowych stworzono na podstawie średnich wartości elementów tożsamości śląskiej. W wyniku podziału dzielnic powstały: 1 zbiór 5-elementowy, 2 zbiory 4-elementowe, 1 zbiór 3-elementowy oraz 5 jednostek 1-elementowych (ryc. 6.).

W I klasie przestrzennej, obejmującej Brynów – Załęską Hałdę, jako czynniki wyróżniające należy wskazać gwarę śląską oraz wiarę (tabela 6.). Elementem, którego wartość znajduje się poniżej średniej, jest tożsamość terytorialna. W II klasie przestrzennej, obejmującej Wełnowiec – Józefowiec, wartość tego elementu również znajduje się poniżej średniej dla miasta. Nadreprezentatywnością badanych cech charakteryzują się zwyczaję śląskie, przynależność etniczna oraz wiara. Bogucice, tworzące jednoelementowy zbiór klasy III, cechuje wysoka średnia wartość wiary oraz etosu pracy, przy jednoczesnej niższej wartości gwary śląskiej oraz przynależności etnicznej. Osiedle Paderewskiego – Muchowiec, stanowiące jednoelementowy zbiór klasy IV, posiadają wartości bliskie średniej dla

Ryc. 6. Podział dendrytu percepcji elementów tożsamości śląskiej dzielnicy Katowic według kryteriów Z. Hellwiga

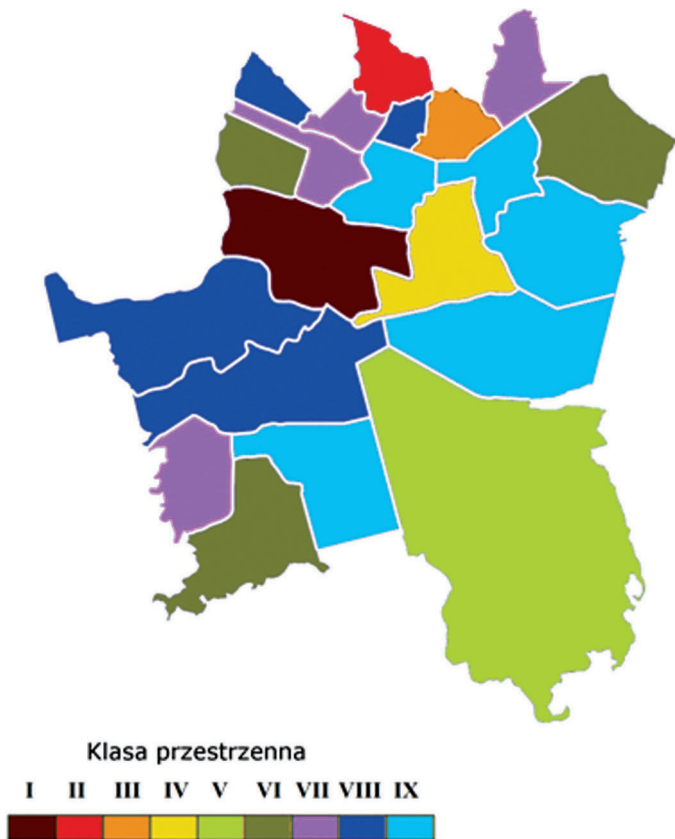
badanych dzielnic. W przypadku tej dzielnicy elementami wyróżniającymi są wiara i przynależność etniczna. Analiza wartości klasy V, tworzonej przez dzielnicę Murcki, pozwala stwierdzić, że poza etosem pracy (wartość 1,25) wszystkie inne elementy utrzymują się na poziomie poniżej średnich wartości dla miasta. Klasa VI, w której skład wchodzi dzielnice: Osiedle Witosy, Podlesie oraz Szopienice – Burowiec, cechują się nadreprezentatywnością badanych cech względem innych jednostek poddawanych analizie. Oznaczać to może, że dzielnice te zamieszkują osoby w największym stopniu percypujące elementy tożsamości śląskiej, które mogą stanowić swego rodzaju enklawy śląskości w przestrzeni miasta. Klasa VII, obejmująca Dąb, Dąbrówkę Małą, Załęże, Zarzecze, charakteryzuje się nieco niższymi wartościami elementów: zwyczajnie śląskie, gwara śląska oraz tożsamość terytorialna, przy jednoczesnych ponad średnich wartościach

Tabela 6

Model średnich arytmetycznych percepcji tożsamości śląskiej dzielnic Katowic

Klasa przestrzenna	Nr jednostek	Nazwa jednostki	Cechy					etos pracy
			zwyczaję śląskie	gwara śląska	tożsamość terytorialna	przynależność etniczna	wiara	
I	2	Brynów – Załęska Hałda	0,81	0,77	0,26	0,56	0,62	0,82
		<i>Wartość średnia klasy</i>	0,81	0,77	0,26	0,56	0,62	0,82
II	18	Wełnowiec – Józefowiec	0,92	0,37	0,43	0,75	0,38	0,50
		<i>Wartość średnia klasy</i>	0,92	0,37	0,43	0,75	0,38	0,50
III	1	Bogucice	0,81	0,30	0,58	0,44	0,47	0,94
		<i>Wartość średnia klasy</i>	0,81	0,30	0,58	0,44	0,47	0,94
IV	11	Osiedle Paderewskiego – Muchowiec	0,60	0,37	0,55	0,45	0,23	0,73
		<i>Wartość średnia klasy</i>	0,60	0,37	0,55	0,45	0,23	0,73
V	10	Murcki	0,59	0,21	0,48	0,25	0,13	0,88
		<i>Wartość średnia klasy</i>	0,59	0,21	0,48	0,25	0,13	0,88
VI	12	Osiedle Witosa	0,83	0,71	0,54	0,79	0,40	0,81
	14	Podlesie	0,91	0,71	0,77	0,81	0,41	0,81
	15	Szopienice – Burowiec	0,91	0,63	0,60	0,81	0,41	0,78
		<i>Wartość średnia klasy</i>	0,88	0,68	0,64	0,81	0,40	0,80
VII	3	Dąb	0,65	0,33	0,48	0,65	0,33	0,85
	4	Dąbrówka Mała	0,70	0,43	0,54	0,75	0,38	0,88
	19	Załęże	0,65	0,38	0,49	0,75	0,38	0,88
	20	Zarzecze	0,75	0,36	0,67	0,75	0,38	0,88
		<i>Wartość średnia klasy</i>	0,69	0,37	0,54	0,73	0,36	0,87
VIII	8	Kosztka	0,54	0,19	0,60	0,54	0,27	0,75
	9	Ligota – Panewniki	0,72	0,23	0,63	0,57	0,29	0,82
	13	Piotrowice – Ochojec	0,57	0,24	0,50	0,57	0,29	0,68
	17	Osiedle Tysiąclecia	0,66	0,21	0,62	0,50	0,25	0,57
		<i>Wartość średnia klasy</i>	0,62	0,22	0,59	0,55	0,27	0,70

IX	5	Giszowiec	0,81	0,32	0,71	0,63	0,31	0,75
	6	Janów – Nikiszowiec	0,73	0,48	0,68	0,64	0,32	0,71
	7	Kostuchna	0,75	0,43	0,53	0,55	0,28	0,70
	16	Śródmieście	0,70	0,36	0,64	0,66	0,33	0,63
	21	Zawodzie	0,68	0,43	0,56	0,64	0,32	0,71
		<i>Wartość średnia klasy</i>		<i>0,74</i>	<i>0,40</i>	<i>0,62</i>	<i>0,62</i>	<i>0,31</i>
	<i>Średnia ogólna cechy</i>		0,73	0,40	0,56	0,62	0,34	0,76
Wartość średniej arytmetycznej klasy								
	I		1,12	1,91	0,46	0,90	1,82	1,07
	II		1,25	0,92	0,69	1,20	1,20	0,71
	III		1,11	0,75	0,94	0,70	1,50	1,34
	IV		0,82	0,92	0,97	0,72	0,66	0,95
	V		0,81	0,53	0,77	0,40	0,40	1,25
	VI		1,21	1,70	1,13	1,30	1,19	1,05
	VII		0,93	0,93	0,87	1,16	1,16	1,24
	VIII		0,85	0,55	0,94	0,87	0,87	1,00
	IX		1,01	1,00	1,10	1,00	0,92	0,92

Ryc. 7. Klasy przestrzenne podobnych dzielnic Katowic względem percepcji tożsamości śląskiej

przynależności etnicznej, etosu pracy, wiary. W klasie VIII jedynie etos pracy osiąga wartości średnie. Pozostałe elementy tożsamości śląskiej znajdują się poniżej średnich wartości uzyskanych dla badanych dzielnic. Ostatnia grupa dzielnic tworzących klasę IX cechuje się względnie wyrównanym poziomem wielkości badanych cech.

Wskazać można prawidłowości przestrzennego rozmieszczenia dzielnic podobnych do siebie (ryc. 7.). Jednostki należące do klasy IX koncentrują się w centralnej części miasta. Również podobne do siebie dzielnice klasy VI wykazują pewną prawidłowość przestrzenną – wszystkie zlokalizowane są w peryferyjnych częściach Katowic. Dla północnych dzielnic miasta charakterystyczne jest wysokie zróżnicowanie przestrzenne w zakresie przynależności do wydzielonych klas przestrzennych.

Podsumowanie

W niniejszym opracowaniu podjęto próbę analizy zróżnicowania percepcji tożsamości śląskiej wśród mieszkańców Katowic. Starano się wskazać zarówno obszary w mieście, wyróżniające się pod względem badanej percepcji, jak i pewne zależności percepcji od cech społeczno-demograficznych mieszkańców.

Stwierdzono silną zależność percepcji tożsamości śląskiej związanych z wiekiem i wykształceniem. W zakresie wykształcenia najwyższe wartości odnotowano w przypadku osób posiadających podstawowe i średnie wykształcenie, natomiast pod względem wieku najsilniejsza zależność została stwierdzona w starszych grupach wiekowych. Wydaje się zatem, że tożsamość śląska w młodszych grupach wiekowych, częściej legitymujących się wykształceniem wyższym oraz wyższym zawodowym, będzie zanikać. Odchodzenie od gwary śląskiej, traktowanej jako element ściśle odróżniający społeczność śląską od innych, może być traktowane jako sygnał zaniku tego ważnego elementu kultury śląskiej. Wskazano dzielnice: Osiedle Witosa, Podlesie oraz Szopienice – Burowiec jako te, których mieszkańcy najsilniej przywiązani są do regionu. Traktować je można jako enklawy w erodującym pod względem ważności poszczególnych elementów tożsamości śląskiej mieście.

Spadek roli tożsamości śląskiej wiązać można z postępującą globalizacją. Dochodzi tu do odejścia od tradycyjnych wartości społeczności górniczych (wiara, etos pracy, tożsamość terytorialna i przynależność etniczna) na rzecz unifikacji kultury i wartości, jakie niesie ze sobą ten proces. Najsilniej zaznacza się to wśród osób młodych, wykształconych, czyli tych, których zadaniem będzie w przyszłości przekazanie wartości śląskich młodszemu pokoleniu.

Trudno stawiać wnioski i budować zależności dotyczące tak założonej kwestii, jaką jest tożsamość śląska, niemniej jednak wydaje się zasadne stwierdzenie, że śląskość w znanej nam postaci ulega zmianie. Trudnym zadaniem jest stwierdzenie, w jakim kierunku podążać będzie owa przemiana. Zagadnienie to wymaga obserwacji i pogłębionych badań w przyszłości.